

ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍԻ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՑ

Ներկայ պատմական մոմենտում, երբ ընտրողական սկզբունքը կարող է մեր կեանքի մէջ մեծ նշանակութիւն ստանալ, առանձին հետաքրքրութիւն է ներկայացնում Հարաւային Կովկասի¹⁾ երեք գլխաւոր ազգութիւնների՝ հայ, վրացի, թիւրք, համեմատական թիւը։ Հիմք բռնելով 1897 թուականի ժողովրդագրութիւնը և Կովկասի ստատիստիկ. Կոմիտեի առաջ բերած լրացումները («Кавказ. Кал.» 1904 թ.) միայն Հարաւային Կովկասում հայերի թիւը կարելի է հաշուել այժմ 1,300 հազար²⁾ վրացիները, բոլոր ցեղերը միասին վերցրած³⁾ — համարեա նոյնքան։ Աւելի մեծ է թուով թուրք-թաթարական տարրը, որ հաշոււմ է 1,800 հազար։

Հարաւային Կովկասում, 1897 թուականի ժողովրդագրութեան համաձայն, ապրում էին 5,565,547 շունչ, որոնցից 2,580,687 շունչ մահմեդական, մնացածը ամբողջովին քրիստոնեայ և չնչին քանակութեամբ (25,000) մուսլիսական կրօնին պատկանող։ Ուրեմն, ոչ-մահմեդական տարրը հաւասար էր 2,984,860 հոգու. այսինքն աւելի քան մահմեդական տարրը։ Եթէ մահմեդական տարրն էլ վերլուծենք ըստ ազգութիւնների, հիմք ընդունելով լեզուն, այն ժամանակ կը ստանանք հետեւեալը. մօտ 600 հազար լեզգիական ցեղեր, իրանց ծագումով հնդկա-եւրոպական ազգերին պատկանող. պարսիկներ մօտ 50 հազ., թաթեր մօտ 65 հազ., թալիշներ մօտ 75 հազ. և քրդեր 150 հազ. տարրեր են և աջարցիները, ինգիլոյցիները — մօտ 60 հազ., որոնք վիրական ծագում ունեն։ Բոլոր յիշած

1) Անդրկովկաս՝ յորջորջումը, միակողմանի է և անճիշտ Կովկասեան լեռնաշղթայից այս կողմ ապրողներս ինչպէս մեզ համարենք Հայն կողմ կամ Հանդը գտնուողներ... Քանի որ գոյութիւն ունի «Հիւսիսային Կովկաս» անունը — աւելի լաւ չէ՞ գործածել և Հարաւային Կովկաս տերմինը։

2) Տես Մուրճ 1904 № 1.

3) Քարթուկ, իմերեկ, մինգրել, գուրիացի, խսնուր, փշաւ, թուրք, սվաներ, լազ և այլն։

ցեղերը միայն կրօնով են կապուած թուրք-թաթարական տարրի հետ...

Յիշած երեք գլխաւոր ազգութիւններից հայ տարրը նշաւոր թիւ է կազմում Երևանի, Գանձակի և մասամբ Թիֆլիսի նահանգներում։ Վիրական տարրը գերակշռում է Բաթումի, Գութայիսի և մասամբ Թիֆլիսի նահանգներում, իսկ թուրք-թաթարական ցեղը ստուարաթիւ է Բազուի, Գանձակի և Երևանի նահանգներում։ Այդպիսով հայ տարրը Թիֆլիսի նահանգում խառն է վրացական մեծամասնութեան հետ, իսկ Երևանի և Գանձակի նահանգներում շրջապատուած է թուրք-թաթարական ազգաբնակչութեամբ։

Սակայն այդ երեք նահանգներում կան մի քանի գաւառներ հայկական մեծամասնութեամբ։ Այդպիսի գաւառների թիւը շատ չէ, միայն հինգ, այն է. Ալէքսանդրոպոլ, ուր հայերը կազմում են ամբողջ ազգաբնակչութեան 80⁰/₀-ը, Ախալքալաք—70⁰/₀, Նոր-Բայազէթ—67⁰/₀, Էջմիածին—62⁰/₀-ը և Շուշի—53⁰/₀-ը։ Կէսից պակաս, թէև ոչ աննշան տոկոս են կազմում հայերը հետեւեալ գաւառներում։ Զանգեզուրի (45⁰/₀), Երևանի (40⁰/₀), Ղազախի (38⁰/₀), Կաղզմանի (37⁰/₀), Բորչալուի (35⁰/₀), Կարսի (34⁰/₀), Նախիջևանի (33⁰/₀) և Սուրմալուի (30⁰/₀) գաւառներում։ Աննշան չեն թուով հայերը նաև Ախալցխայի (28⁰/₀) և Շարուր-Դարալագեազի (28⁰/₀) գաւառներում։

Հարաւային Կովկասի մնացած գաւառներում հայ տարրը, բաց առած Թիֆլիս և Բազու քաղաքները, ցիւր ու ցան և նուազ թիւ է կազմում։

Հարաւային Կովկասի առաջադիմութեան տեսակէտից մըխիթարական է գէթ այն երևոյթը, որ կուլտուրապէս աւելի բարձր հայ-վրացական տարրը, միասին վերցրած, թուով պակաս չէ թուրք-թաթարական մասնայից, որի ցաւալի յետամնացութիւնը կարող է մեծամեծ խոչընդոտներ յարուցանել մեր երկրի խաղաղ-կուլտուրական էվոլիւցիայի առաջ...